

Moneda inèdita de Cubells (s. XIII)

M. CRUSAFONT I SABATER - JOAN MONTAÑES

Feia més de tres anys que entre les monedes inclasificades del meu fitxer (M.C.S.) hi tenia una incusa que presentava unes claus dretes i oposades, una espècie de contramarca que no reeixiem a desxifrar i una llegenda també confusa, partida en dos trams. Al primer tram semblava poder llegir-se CIVI, mentre que en el segon (un xic retallada la part inicial) deixava entendre ELS.

¿CIVI ELS? Moltes voltes havíem donat a la misteriosa «ciutat» de ELS sens trobar sentit a la lectura.

Recentment, J. Montañes ens mostrà un altre exemplar semblant, que tot seguit relacionàrem amb el que nosaltres teníem fiitxat. El nostre amic ens plantejà el problema de la lectura, que aviat convinguérem que era CVB-ELS, tal com a ell mateix li havia suggerit tant l'observació de la peça com el lloc on l'havia adquirit de primera mà: la vila de Cubells.

Certament, la nostra confusió de lectura en el primer exemplar es degué a la forma gòtica de la primera C, que era tancada per davant, tot portant-nos a una lectura errònia CI. D'altra banda, la B era molt estrafeta i només es veia bé el pal vertical, que semblava una I, tal como podem veure a la fotografia que done md'aquest exemplar (A, a la làmina). D'altra banda, la contramarca, no era pas tal sinó el dibuix d'una bóta o cubell, profundament marcat per l'encunyació.

Assenyalem aquesta intrascendent anècdota personal per a fer veure fins a quin punt el context d'una descoberta pot ésser determinant per l'aclariment d'un tipus monetari.

Resolt el problema d'atribució, decidirem de fer conjuntament l'estudi de la moneda, els resultats del qual, tot seguit exposem.

1. MONEDA O PELLOFA?

Aquest és la primera disjuntiva que es presenta.

Malgrat l'amplitud del fenomen de les amonedacions locals a Catalunya, cal sempre poder descartar que ens trobem davant d'una de les també abun-

doses emissions eclesiàstiques d'ús intern i particular.

Botet i Sisó, en assajar una identificació de les incuses que no són «ploms» eclesiàstics sinó monedes diu el següent: «De les que porten llegenda, tenim per indubtable que han de conceptuar-se monedes les que porten expressada la qualitat de la població: CIVITAS VRGELLINA, VILLEGAGANI, POBLA DE SEGUR... i amb més raó encara quan en la llegenda s'hi afegeix o s'hi sobreentén la paraula Diner: DINER DE SORT, DINER DE LA VALL D'ANEU (diner) DE LA VILA DE SALAS. Respecte de las que es concreten a consignar-hi el nom del lloc d'encunyació: GRAMVN, MONTIS ALBI, SOLSONA, CARDONA, ... la majoria les creiem monedes per portar a més gravades en el camp les armes de la respectiva localitat...».¹

Una altre criteri desfavorable per a descartar-nos a considerar una peça com a moneda és la presència de representacions de tipus religiós.

En el nostre cas, la presència de les claus, símbol corrent per a les parròquies dedicades a S. Pere, com és el cas de Cubells, semblaria de bell antuvi un argument negatiu.

Aquesta primera impressió queda tot seguit esborrada en considerar que l'heràldica de la població és precisament la de les claus de S. Pere, damunt d'una tona o cubell. El segell núm. 1121 de Sagarra, datat l'any 1602 ens presenta aquesta heràldica, només que amb les claus encreuades i amb tiara al damunt, com sol aparèixer en les representacions simbòliques tardanes de S. Pere.² En canvi, l'absència de tiara en el nostre tipus no és cap argument negatiu ja que, per exemple, a les monedes episcopals de Vic de Bernat de Mur (1244-1264) trobem al revers una llegenda SANTI.PETRI que volta unes claus dretes i oposades, amb una representació idèntica que la de la nostra moneda.³

Tenim doncs una incusa de llautó que compleix les dues condicions de dur el nom i l'heràldica de la població, sens cap aditament religiós suplementari i podem per tant conjecturar com a molt probable que es tracti d'una moneda local, en aquest cas d'una vila fins ara desconeguda com a emissora de moneda d'aquest tipus: Cubells.

¿Hi ha però raons que ens permetin justificar una emissió monetària en la avui xica vila de Cubells, que comptava l'any 1970 amb només 522 habitants?⁴

2. IMPORTANCIA HISTÒRICA DE CUBELLS

Un breu repàs històric ens convenç tot seguit que la migradesa actual de Cubells no és pas en consonància amb el seu gloriós passat.

Cubells, juntament amb Camarassa i altres llocs fou cedit als comtes de Barcelona pel reietó de Lleida al-Mudàffar a la primera meitat del segle XI.⁵

1. J. BOTET I SISÓ. *Les monedes catalanes*. Vol. III. Barcelona 1911, p. 207.

2. F. DE SAGARRA. *Sigillografia Catalana*. Barcelona 1922. Vol. II.

3. M. CRUSAFONT. *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*. Madrid 1982. Tipus 20.

4. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Article Cubells.

5. Jaume Camps. *Cubells*. Tàrraga 1972, p. 15.

Poc després, Ramon Berenguer I de Barcelona, infeudava el castell de Cubells al famós Arnau Mir de Tost.⁶

Amb una hàbil política d'adquisicions R. Berenguer I arribà a crear una xarxa defensiva de castells en aquesta zona que si d'una banda li servia per a contenir possibles embats àrabs, limitava també en el futur l'expansió dels seus aliats, els comtes d'Urgell i de Pallars.⁷ Tot això no impedia que l'habitual política de col·laboració urgellesa-barcelonina produís en algun moment la infeudació del castell al mateix comte d'Urgell.⁸

Bé que un cop conquerit definitivament Balaguer per Ermengol VI d'Urgell l'any 1106, Cubells perdi una part de la seva importància estratègica, les lluites inacabables posteriors entre la monarquia i els Cabrera per a la possessió del comtat d'Urgell i, encara, per altres causes, retornaren a aquest enclau del comte barceloní tota la seva transcendència i interès, al llarg del segle XIII.⁹

D'altra banda, la conquesta de Lleida per R. Berenguer IV l'any 1149 havia proveït la monarquia catalana d'una base important a l'occident. Aquesta ciutat, posseïda habitualment pels comtes barcelonins (amb un breu interval de domini urgellès) entra tot naturalment en relació amb l'altre conjunt de dominis d'aquesta àrea: els llocs i castells de Camarassa, Cubells, Montgai, etc., que constituïren a partir del 1330 el Marquesat de Camarassa, segons instituí Alfons el Benigne per a dotar el seu fill Ferran.¹⁰

Cubells, anomenat «balcó d'Urgell» per la seva excellent situació estratègica que en fa un punt de vigilància damunt d'una ampla planura, tingué un fort castell a partir del segle VIII o primers del IX. Res sabem de la destrucció d'aquest fort castell, ocorreguda probablement al segle XV, però la magnificència de la seva església romànica i les restes de les muralles ens donen avui una idea de la seva importància pretèrita.¹¹

Els cubellencs es devien sentir millor dins del senyoriu reial que no pas com a vassalls del comte d'Urgell i així veiem que en diferents ocasions entrebancaren l'acció dels comtes urgellesos que tendien a fer-se amb el domini de Cubells i altres llocs de l'enclau barceloní.¹²

Les edificacions i el tresor artístic de Cubells (avui en gran part dispers) demostren la importància i riquesa de la vila al llarg dels segles XIV i XV.¹³ Encara al segle XVII Cubells té prou pes per a aconsellar al virrei sobre la dotació del S. Crist de Balaguer.¹⁴

Aquesta importància, justificaria una emissió monetària?

3. EL DOCUMENT MONETARI DE CUBELLS

Botet i Sisó dona notícia de l'únic document monetari que fa referència a aquesta vila en aquests termes: «El dia 10 de juny de 1299 el rei Jaume II

6. *Els Castells Catalans*. Vol. VI. Barcelona 1979, p. 355.

7. CAMPS. op. cit., p. 15.

8. *Els Castells Catalans*. Op. cit., p. 355.

9. Vegeu D. MONFAR. *Historia de los condes de Urgell*. Barcelona 1952.

10. *Els Castells...* op. cit., p. 329.

11. Ibid., pp. 359-360.

12. CAMPS, op. cit., pp. 22-23.

13. Ibid., p. 24.

14. SAGARRA, op. cit., p. 144.

concedí a la vila de Camarassa que hi poguessin tenir curs les pugeses de coure que circulen en la ciutat de Lleida i en altres llocs pròxims a aquella vila, però amb la condició d'assegurar-les com ho estan a Lleida i als llocs alludits. Una concessió igual i concebuda en iguals termes va fer el rei en 17 d'agost del mateix any 1299, a la vila de Cubells».¹⁵

Botet, que dóna el document de Camarassa, no transcriu però el document de Cubells que nosaltres hem cregut en aquesta ocasió obligat de transcriure íntegrament en apèndix, malgrat la seva semblança amb el de Camarassa.

Com veiem, aquesta concessió no sembla pas, a primera vista, abonar precisament l'existència de moneda pròpia de Cubells. Ens diu però que els cubellencs, que, de segur, havien gestionat prèviament aquesta concessió, prenen una iniciativa important en el terreny monetari i això ens dóna un primer indici positiu.

4. CRONOLOGIA DE LA MONEDA

Sens una base documental i amb ben magres elements tipològics i paleogràfics on recolzar-nos, resulta molt difícil de situar correctament la cronologia de la moneda de Cubells.

El tipus de lletra és gòtic per a les lletres C i E, la qual cosa ens dóna un punt de partida probable vers la segona meitat del segle XIII, que és quan comencem a trobar aquests tipus caligràfics a les monedes, d'una forma habitual. En canvi, la forma llatina de la V ens fan poc probable una cronologia entre la segona meitat del segle XIV i la primera del XV que és quan predomina en les monedes, gairebé en plena exclusivitat la lletra gòtica. Com és sabut, a la segona meitat del segle XV reapareixen el caràcters llatins, que s'imposaran amb relativa rapidesa i així, en el regnat de Carles I els tipus gòtics han ja pràcticament desaparegut.¹⁶

Pel que fa a les claus, podem fer un seguiment de la representació d'aquest símbol allusiu a S. Pere en la moneda papal avinyonesa.¹⁷

Observarem que el papa Eugeni IV (1431-1447) és el darrer a utilitzar la forma de claus dretes i oposades tal com veiem a la nostra moneda. La forma amb claus encreuades s'inicia amb Climent VI (1342-1352). Això ens fa veure que hi ha una convivència de gairebé un segle entre les dues representacions.

Si l'any 1299 Cubells introduïa la circulació de la pugesa de Lleida i aquesta moneda es va batre fins ben entrat el segle XVI, caldria poder suposar que les emissions de les monedes locals de la vila haurien d'ésser o bé anteriors al 1299 o bé posteriors a la fi de les emissions lleidatanes.

Aquestes dues possibilitats semblen també coincidir amb les dues possibles cronologies que ens assenyalen els tipus de les lletres.

Les claus dretes semblen però massa arcaïques per un segle XVI i per tant fixant-nos en aquest detall, ens inclinàriem per la cronologia més antiga.

Ara bé, ¿es creïble que ja abans del 1299 es batessin a Cubells monedes

15. BOTET, op. cit., vol. II. Barcelona 1909, pp. 91-92.

16. Vegeu les variacions de lletra a l'obra de Botet citada.

17. F. POEY D'AVANT. *Monnaies féodales de France*. París 1862. Vol. II, pp. 345 i ss.

incuses de caràcter local?

Certament la data sembla reculada, però el context no ens és pas del tot desfavorable.

La raresa d'aquestes peces, de les quals només coneixem avui els dos exemplars que descrivim, no sembla abonar una emissió abundant i continuada.

Si tenim present que Antic Roca no inclou pas Cubells entre les ciutats i viles que batien moneda l'any 1564, ens tornem a veure abocats a la cronologia més antiga.¹⁸

Recordem, d'altra banda, que ja a principis del segle XIV es batien incuses de llautó a Balaguer, primer per Arnau de Cervera i després per la comtessa Teresa d'Entença (1314-1329).¹⁹ Precisament una anotació del P. Sanahuja ja que ens havia passat per alt en tractar de les pugeses de Balaguer ens ha confirmat la nostra hipòtesi quant als inicis de les encunyacions de llautó incús a Balaguer. Segons aquesta font, Arnau de Cervera gestionà la concessió, de poder batre pugeses en els primers anys del segle XIV²⁰ i nosaltres havíem justament arribat a la conclusió que les primeres pugeses balaguerines d'aquest personatge «les podríem situar als inicis del segle XIV».²¹

Més endavant, quan Pere de Cornelles demana de poder batre moneda a Balaguer, en continuïtat amb Arnau de Cervera i la comtessa, la concessió aprovatòria d'Alfons el Benigne li indica que les bati d'aram.²²

No és fins a mitjans del segle XV que les emissions incuses de pugeses de Lleida ens tornen a posar d'actualitat les encunyacions de llautó o d'aram fetes amb aquesta tècnica.²³

Recordem també que les pugeses d'Agramunt, conseqüència de la concessió d'Alfons el Benigne del 1331,²⁴ són també llautons incusos.²⁵

Els estudis de J. M. Llobet i Portella ens mostren com algunes poblacions, per a facilitar els canvis feien emissions de «ploms» sens altra autorització que la del batlle de la vila.²⁶ Només quan es disposen a batre senyals de coure de valor un diner es senten amb l'obligació de gestionar l'autorització reial.²⁷ Cal advertir que la paraula «ploms» es refereix no pas a monedes fetes de plom sinó a les encunyades amb llautó o coure i incuses.

En aquest context no sembla pas sorprenent que Cubells hagués fet batre «ploms», és a dir, la moneda ara descoberta, i que a la vista de les dificultats d'aquest tipus de moneda es decidís a substituir aquest circulant per les pu-

18. M. CRUSAFONT. *Numismàtica...* op. cit., p. 137.

19. M. CRUSAFONT-M. SOLER. «Nova moneda del comtat d'Urgell, probable pugesa de Balaguer». *Acta Numismàtica* 13. Barcelona 1983, pp. 167-176.

20. P. SANAHUJA. *Història de la Ciutat de Balaguer*. Balaguer 1984. Sanahuja obté aquesta notícia de la *Història de Balaguer* de Josep Pou (Manresa 1913) que parteix de documents de l'arxiu de Balaguer. P. 45.

21. M. CRUSAFONT-M. SOLER. «Nova moneda...», op. cit., p. 175.

22. BOTET. *Les monedes...* op. cit., vol. II, p. 104.

23. IGNASI PUIG-M. CRUSAFONT. «Les pugeses de Lleida. Classificació paleogràfica i catalogació». *Acta Numismàtica* 11. Barcelona 1981, pp. 143-164.

24. BOTET, op. cit., vol. II, p. 104.

25. M. CRUSAFONT. *Numismàtica...* op. cit., p. 138.

26. J. M. LLOBET PORTELLA. «Les monedes i pellofes de Cervera» *Acta Numismàtica* III. Barcelona 1973, p. 216. Ibid. «Les monedes i pellofes de Tàrraga». *Acta Numismàtica* V. Barcelona 1975, p. 76.

27. Ibid. (Cervera), p. 216.

geses de coure de Lleida. Els «ploms» tenien l'inconvenient que eren fàcils de falsificar, es podien perdre amb facilitat i la seva destrucció accidental ben temible. Tots aquests inconvenients quedarien solucionats amb les pugeses lleidetanes.

Naturalment també seria possible que en un moment determinat Cubells es desdigués de la pugesa lleidetana amb posterioritat al 1299 i que es decidís per una emissió pròpia, però, avui per avui, no tenim cap base per a creure-ho i cal suposar com a més probable que un cop introduïda la pugesa de Lleida, aquesta seguís circulant fins a la seva extinció.

Mentre nous documents no ens contradiguin, les dades actuals ens menen a suposar doncs que la incusa de Cubells es baté als darrers anys del segle XIII, poc abans de la concessió del 1299. Aquesta brevetat d'encunyació explicaria la seva raresa actual. A partir del 1299 seria substituïda per la pugesa de Lleida i això justificaria que Antic Roca no citi Cubells com a lloc d'emissions locals l'any 1564.

5. DESCRIPCIÓ DELS EXEMPLARS

1. Incusa de llautó. Làmina: A.

a/ Cubell o tina fortament marcat i damunt d'ell dues claus dretes i oposades. Al voltant la llegenda CVB-(E)LS.

p: 0,35 grs. Ø: 14 mm Arxiu M.C.S.

2. Incusa de llautó. Làmina: B.

a/ Semblant a l'anterior, de diferent encuny i de millor lectura CVB-ELS.

p: 0,36 grs. Ø: 14,4 mm Col. J. Montañès

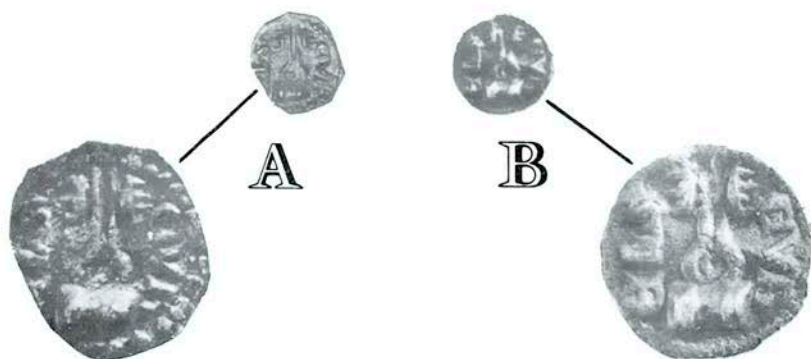
6. CONCLUSIÓ

L'aparició d'aquest i d'altres tipus monetaris locals ens demostren la importància d'aquestes amonedacions a Catalunya i molt especialment al comtat d'Urgell i els seus encontorns.

Malauradament seguim, en general, mancats d'aquells buidats d'arxius locals que tan sovint assenyalava Botet i Sisó com a imprescindibles.

Només una part de l'entorn lleidetà ha pogut ésser estudiat a fons en aquest sentit mercès a la tasca continuada de J. M. Llobet i Portella.

Malgrat la manca documental directament relacionada amb el fet de l'emissió resta en peu l'aparició d'un nou tipus monetari català de l'antiga i en altra temps gloriosa vila de Cubells.

groot, in een volle Heubeltij

[illegible]

10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044

Dalt, monedes incuses de Cubells. A-exemplar primer, que ens duia a l'errònia lectura CIVI-ELS. B-segon exemplar, aparegut a Cubells, amb lectura més clara CVB-ELS. Baix, document idèdit de Jaume II autoritzant la circulació de la pugesa de Lleida a Cubells. (Les incuses A i B de dalt són a mida real i a baix ampliades al doble.)

APENDIX

Document de concessió de la circulació a Cubells de la pugeses de Lleida.

Nos Iacobus. Intendentes circa utilitatem et augmentum ville nostre de Cubellys ad instanciam et suplicationem nobis pro parte hominum ipsius ville factam. Concedimus eis de gratia especiali quod pugesie eree quod generalitar currunt et expeduntur in Civitate Ilerde et in aliis locis convicinis ipsius ville de Cubellis, currant et expenduntur et currere atque expendi possent decetero in dicta villa et eius terminis prout in dicta Civitate Ilerde et aliis locis predictis currunt et expenduntur ut superius continentur. Ipsi tamen hominibus de Cubellis assecurate ydonee pugesias predictas prout assecurate sunt in civitate Ilerde et locis aliis predictis. Mandantes per presentes universis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris quod concessionem meam predictam firmam habet et observet et faciant inviolàbiter observari et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua racione. Datam Senauge (?). XVI Kalendas septembris.

(.....) mandato domini Regis

A.C.A. reg. 197, f. 169.

Inèdit.

Nota: El document porta la data però no l'any. Es dedueix que és el 1299 perquè l'anterior i el posterior, donats a la mateixa data i lloc porten aquest any, que apareix com a 1300 per ésser del còmput de l'Encarnació i no de la Nativitat. Així mateix, 16 de les kalendes de setembre correspon al 17 d'agost. Ja Botet i Sisó donava aquest document com a datat el 17 d'agost del 1299.